

Leninismien ja pluralismin kamppailu maailmanpolitiikan tutkimuksessa

HEIKKI PATOMÄKI

Kansainvälisen politiikan tutkimuksen kehitykseen vaikuttavat myös muut tekijät kuin joidenkin teorioiden intellektuaalinen paremmuus. Yksi keskeinen tekijä on esimerkiksi se, mikälaista tutkimusta tiedeyhteisön ulkopuoliset ovat valmiita rahoittamaan. Silti pyrkimys intersubjektiivisiin argumentein käytävään keskusteluun eri lähestymistapojen eduista ja heikkouksista ei ole turhaa: tieteenalan kriisin oireena voitaisiinkin ennemmin pitää keskustelun niukkuutta kuin sen runsautta. (Tuomas Forsberg, *Maailma muuttuu — muuttuuko tiede?*)

1. Leninin demokraattisen sentralismin periaate ja opetusministeriön työryhmä

Opetusministeri Riitta Uosukaisen asettaman työryhmän piti tänä syksynä jättää ehdotuksensa »mahdollisine vaihtoehtoineen maamme kansainvälisten suhteiden tutkimuksen tavoitteista, keskeisistä kohteista, rahoituksesta, sekä muusta järjestelystä». Tuloksena oli ehdotus Tampereen rauhantutkimuslaitoksen, entisen Neuvostoliitto-instituutin ja Ulkopoliittisen instituutin tutkimuksen hallinnollisesta keskittämisestä Helsinkiin. Muita vaihtoehtoja ei esitetty. Työryhmän asettamistapa ja pyrkimykset ovat herättäneet julkista ihmettelyä ja arvostelua. Tämän kirjoituksen tavoitteena on luodata vähän syvemältä, mistä oikein on kyse ja mihin tämä johtaa.

Teemanani on ironinen väite, että Leninin demokraattisen sentralismin ja työryhmän toimintatavan välillä on hyvin vähän eroa. Demokraattisen sentralismin organisatorinen periaate on yk-

sinkertainen, joskin hieman ristiriitainen: on olemassa ylin elin, jonka päätökset ovat absoluuttisen sitovia ja haastamattomia; tuo ylin elin edustaa alempia elimiä, mutta tavalla, jonka ylin elin itse ratkaisee. Ideologisella tasolla ajatuksena on, että *ideologisen ja käytännöllisen suunnan ratkaisemisessa tarvitaan äärimmäistä keskittämistä*, kun taas ylimmän keskuksen informoimisessa — sen itse asettamalla ehdoilla — tarvitaan laajaa hajauttamista, jotta keskus saisi tehokkaasti tietoa. Leninin demokraattisella sentralismilla ja opetusministeriön työryhmän toimintaperiaatteilla on yhteistä ainakin ajatus ideologisen ja organisatorisen keskittämisen tarpeellisuudesta sekä pyrkimys taata ylimmän poliittisen keskuksen tehokas tiedonsaanti. Demokraattisen sentralismin avainkäsite on luonnollisesti hallinnollinen sentralismi, ei demokratia tai vapaa mielipiteenmuodostus.

Väitän siis, että demokraattisen sentralismin hengessä on perustettu työryhmä, jonka yhtenä tavoitteena näyttää olevan itsenäisen rauhantutkimuksen lakkauttaminen ja vapautuvien voimavarojen siirtäminen 'parempiin käsiin'. Tähän väitteeseen sisältyy ironiaa, koska ryhmän toimintaa motivoivat myös leninismien hallitsevan aseman kaatuminen Itä-Euroopassa, tietty jälkiviisas antileninismi ja yleisemmin poliittisten asetelmien muuttuminen kylmän sodan päättymisen myötä. Ulkopoliitikointi ja tutkimuksen organisointi on kytketty työryhmän toiminnassa erittäin tiiviisti yhteen.

Työryhmälle on toimeksiannossa määritelty lähtökohdat, jotka nousevat kapeasti Suomen ulkopoliittikan ajankohtaisista tarpeista käsin. Julki-

suudessa olleet ennakkotiedot viittaavat siihen, että käytännössä työryhmän toiminta on ohjautumassa vieläkin ahtaammin ulkopoliittikoinnin tarpeiden mukaan. Raimo Väyrysen johtaman työryhmän eräät jäsenvalinnat antavat jo kuvan, mistä oikein on kyse. Listalta löytyvät mm. Seppo Lallukka, Markku Reimas, Sampsa Saralehto ja Jarmo Virmavirta. Kellään heistä ei ole tiettävästi mitään tekemistä kansainvälisten suhteiden tai rauhantutkimuksen kanssa. Ainoa rauhantutkimusta edustava tai kannattava jäsen on Unto Vesa, joka jättikin eriävän mielipiteensä työryhmän raporttiin. (Eriäviä mielipiteitä on itse asiassa kaikkiaan kolme.)

En tiedä, kuinka työryhmän jäsenet on valittu tai minkälaisessa tilanteessa ajatus työryhmän perustamisesta on syntynyt (Ulkopoliittisen instituutin taustaryhmissä), mutta lähdän seuraavassa siitä, että tuo toiminta on voitava julkisesti oikeuttaa tavalla tai toisella. Toisin sanoen sillä pitäisi olla julkisen valokeilan kestävät perusteet. Erittelen ja arvioin työryhmän ja sen taustaryhmien toiminnan perusteita neljässä osassa. Ensin käsittelen väitettä, että »rauhantutkimus on tehtävänsä tehnyt», ja yritän päästä selville, mitä tämä väite oikein pitää sisällään. Toiseksi käsittelen Fukuyaman historianfilosofiaa mahdollisena tapana oikeuttaa provokatiivista näkemystä, jonka mukaan rauhantutkimuksen voi jo lähettää eläkkeelle. Kolmanneksi pohdin yleisemmin kysymystä totuudesta tutkimuksen perustana: voidaanko lähteä siitä, että tutkimuksen ideologisen ja käytännöllisen suunnan ratkaisemisessa tarvitaan hallinnollista keskittämistä? Mitä seurauksia tällä näkemyksellä sitten on? Tuon myös esille niitä vaaroja, joita seuraa siitä, että hallinnollisesti keskitetty tutkimus sidotaan — kaiken kukkuraksi — tiettyjen eturyhmien välitömiin intresseihin.

Lopuksi puran auki oman tarkasteluni ironisia tasoja ja tarkastelen tasapuolisuuden nimissä rauhantutkimuksen kehittämisen tarvetta ja mahdollisuuksia. Näin siksi, että yritän tietoisesti — etäisyyden oton ja tasapuolisuuden avulla — välttää herättämästä »narsistista raivoa», jonka identiteettiin kohdistuva arvostelu tai nöyryytys saa liian helposti aikaan ja josta konfliktin tutkijat ovat paljon keskustelleet. Tavoitteenani on kriittisen ja vastavuoroisen dialogin avaaminen ja tutkimuksellinen yhteistyö, ei tunteiden kuohuttaminen. Peräänkuulutan siis intersubjektiivisin argumentein käytävää julkista keskustelua. Käytäntönä on edelleenkin liian usein hoitaa asioita saunassa hyvien kavereiden kesken tai kahvihuoneessa ja naulakol-

la rituaalinomaisesti suoritettujen leimaamisen kautta tai kuittaamalla ajattelihoitoja ja lähestymistapoja tekstien sivulauseissa ja nooteissa. Toki välittömällä kaveruudella ja kanssakäymisellä on paikansa myös tutkimuksen ja politiikan maailmassa, mutta niin pitäisi olla myös — ja ennen kaikkea — perusteellisella julkisella keskustelulla.

2. Rauhantutkimus on kriittistä tutkimusta — ja sitä tarvitaan jatkuvasti

Virmavirta lausui *Lallin* haastattelussa 22. 4. 1992 näin: »Toimikunta on paljolti lähtenyt liikkeelle Tampereen rauhantutkimuslaitoksen tilanteesta. Siitä näyttää olevan aika paljon yksimielisyyttä, että se on tehtävänsä täyttänyt.» Virmavirran kanta näyttää ajan kuluessa hieman muuttuneen. Vaikka hän vaati vielä *Etelä-Suomen Sanomien* haastattelussa 28. 9. 1992 »rauhantutkimuksen itsekritiikkiä» ja puhui itsekritiikin puuttuessa tarpeesta toimia »valistuneen itsevaltiaan tavoin», kieltää hän *Turun Ylioppilaslehden* haastattelussa 15. 10. 1992, että hän olisi koskaan tarkoittanut arvostella rauhantutkimusta. Nyt kyse on vain »voimavarojen tehokkaasta käytöstä». Tämä retorinen siirto tekee kysymyksestä puhtaasti teknis-taloudellisen, sulkien näkymättömiin asian ideologiset ulottuvuudet. Tämän siirron voi tulkita niin, että kun asiasta on alkanut tulla kiistanalainen — vastoin ennakoarviota — niin asetetaan sen hoito urille, joiden ainakin pitäisi johtaa oikeaan lopputulokseen — muutenkin teknokratisoituneessa — Suomessa, jossa pakonomaisesti etsitään keinoja »säästää» eli joko lopettaa ja 'yksityistää' sellaisia tuottavia toimintoja, jotka rahoitetaan valtion ja kuntien varoin, tai »tehostaa» niiden 'julkista' tuotantoa. Niinpä esitetään, että yhdistämisen taustalla on pelkkä teknis-taloudellinen rationaaliiteetti, pyrkimys tehostaa tutkimustoimintaa.

Itse en usko keskittämisen tehostavan tutkimustoimintaa. Päinvastoin, pienten riippumattomien tutkimuslaitosten keskinäinen kilpailu ja yhteistointa tarjoaa paljon enemmän mahdollisuuksia kuin tutkimuksen hallinnollinen keskittäminen. Kansainvälinen yhteistyö puolestaan on enemmän kiinni tutkijoiden aktiivisuudesta kuin laitosten koosta. Näistä arvioista riippumatta on surullista, että poliittisista kannoista peräinnytään julkisen debatin pelossa. Kannattaa myös huomata, että työryhmän puheenjohtaja Väyrynen kirjoitti *Rauhantutkimuksessa* vuonna 1985 että »rauhantutkimuksen 'vanha agenda' on vaikeuksissa, kun taas 'uudella agendalla' on kehittymisen mahdollisuuks-

sia», ja samoin hän toteaa *Etelä-Suomen Sanomien* haastattelussa 28. 9. 1992, että »minusta sellaiset näkemykset eivät yksinkertaisesti pidä paikkaansa, että rauhantutkimus olisi tehtävänsä tehnyt». Virravirran perääntymisestä ja Väyrysen kannasta huolimatta on syytä lyhyesti tarkastella alkuperäistä poliittista teesiä 'rauhantutkimuksen tehtävän loppumisesta', koska se on kuitenkin esitetty — jopa toiminnan päämotiivina. Mitä tämä väite oikein tarkoittaa? Mikä rauhantutkimuksen »tehtävä» on ollut, ja miten se on nyt muka »täytetty»? Keiden yksimielisyydestä mahtaa olla kyse?

Aiheesta ei ole käyty julkista keskustelua. Ne, jotka kannattavat teesiä rauhantutkimuksen tarpeettomuudesta, ovat täysin vaienneet teesinsä perusteluista. Viimeisin avoin tieteellinen keskustelu rauhantutkimuksen identiteetistä ja sisällöstä on käyty Suomessa *Rauhantutkimuksen* palstoilla vuonna 1989. Tässä keskustelussa rauhantutkija Vilho Harle arvosteli galungilaisen rauhantutkimuksen peruskäsitteitä 'positiivista rauhaa' ja 'rakenneellista väkivaltaa' väljyydestä ja liiasta laajuudesta, ja vaati huomion keskittämistä 'konflikteihin', 'uhkaan', ja 'turvallisuuteen' tullen tässä lähelle poliittisten realistien kantoja.

Kaikki Harlelle vastanneet — itseni lisäksi Korhonen, von Bonsdorff ja Ruhala — arvostelivat voimakkaasti Harlea siitä, että hän näkee liian vähän teoreettisia vaihtoehtoja ja että hänen kantansa johtaa helposti siihen, että rauhantutkimuksesta tehdään viranomaisia palvelevaa strategian ja ulkopoliittikan tutkimusta. Kaikki vastaukset Harlen puheenvuoroon lähtivät myös siitä, että kriittistä ja vaihtoehtoja etsivää tutkimusta tarvitaan. On ilmeistä, että Virravirran väite »siitä näyttää olevan aika paljon yksimielisyyttä, että se [rauhantutkimus] on tehtävänsä täyttänyt», on yksinkertaisesti ja selkeästi *epätosi*. Ainoastaan Harle — monivuotinen rauhantutkija — on julkisesti esittänyt rauhantutkimuksen tarpeettomuutta, eikä hänkään ole suinkaan seissyt omien sanojensa takana johdonmukaisesti.

Apunen kirjoittaa *Ytimessä* nro 4/92, että »erilaiset hajatieidot viime vuosilta kertovat, että [Virravirran kanssa] sama kanta olisi myös ulkoasiainministeriön keskustalaisilla virkamiehillä». Ehkä nämä virkamiehet ovat ottaneet Harlen provokatiiviset kommentit vakavasti — onhan heillä Kekkonen seuraajina vahva taipumus ajatella asioista poliittisen realismin mukaisesti. Saattaa olla muitakin hiljaa pysyneitä toimijoita, joiden mielipide tukee Virravirran väitettä. Kaikki riippuu siis siitä, *keiden* yksimielisyydestä oikein on

kyse. Ehkä on olemassa demokraattisen sentralismin periaatteiden mukaisesti ylin elin, jonka päätökset ovat absoluuttisen sitovia ja haastamattomia. Ongelmana on vain tuon elimen tähänastinen näkymättömyys.

Nyt tuo ylin elin on sitten materialisoitunut opetusministeriön työryhmän muotoon. Työryhmän toimeksiannossa annetaan seuraava kuvaus tilanteesta ja tarpeesta ratkaista tutkimuksen ideologinen ja käytännöllinen suunta keskitetysti ja hallinnollisesti:

Kansainvälisten suhteiden tutkimustarve on kasvanut ja muuttunut maailmassa tapahtuvien nopeiden muutosten vuoksi. Muutokset muun muassa Itä- ja Keski-Euroopassa, tiivistyvä Länsi-Euroopan integraatio, kehitys Aasiassa sekä muutokset kehitysmaiden ja teollisuusmaiden suhteissa vaativat kansainvälisten suhteiden tutkimuksen uudelleenarviointia. Maamme sijainti Euroopassa sekä sen asema arktisen alueen ja Itämeren alueen valtiona edellyttävät uudenlaista painopisteajattelua turvallisuuspolitiikan, ympäristö- ja talouspolitiikan, ulkopoliittikan ja yleisten kansainvälisten suhteiden tutkimuksen aloilla. (kursivoinnit H.P.)

Silmiinpistävää on tutkimuksen alistaminen päivänpolitiikalle sanan erittäin kapeassa merkityksessä. »Yleisten kansainvälisten suhteiden tutkimus» pannaan suoraan seuraamaan muutoksia eri politiikkalohkoilla, jotka puolestaan näyttävät sopeutuvan jonkun automaattisen kaavan mukaan maailman muutoksiin. Merkillepantavaa on myös se, että työryhmä tuntuu olettavan, että nämä muutokset ovat jääneet tutkijoilta huomaamatta; ihan kuin he eivät itse kykenisi pohtimaan ja arvioimaan tapahtuneita muutoksia ja niiden seurauksia. Tämä on pelkkä harhainen ennakkoluulo. Kylmän sodan loppumisen seurausten arvioiminen on ollut keskeisessä asemassa sekä rauhantutkijoiden että kansainvälisten suhteiden tutkijoiden viimeaikaisissa töissä.

3. Oikeuttaako tunne Historian loppumisesta rauhantutkimuksen lakkauttamista?

Miten maailman muuttuminen sitten olisi voinut johtaa siihen päätelmään, että rauhantutkimus on käynyt tarpeettomaksi ja joutaa lopetettavaksi demokraattisen sentralismin periaatteiden mukaisesti? Päättelyä ei ole helppo purkaa auki, koska sitä ei ole missään esitetty julkisesti. Pikemminkin on niin, että kun perusteluvaatimus esitetään, tapah-

tuu välitön perääntyminen. Yksi mahdollisuus on, että taustalla on Francis Fukuyaman artikuloima ja »journalistien» yleisesti oletama teesi historian lopusta. Fukuyaman teesi on, että toisen maailmansodan jälkeinen länsimainen liberalismi on Historian päätepiste, jonne muukin maailma täytyy pikkuhiljaa opastaa, taluttaa ja vähän pakottaakin.

Työryhmän taustavoimien päättely on voinut olla seuraavankaltainen. Tämän vuosisadan historia on päättynyt siihen, mistä se alkoi: liberalismiin, edustukselliseen demokratiaan ja kapitalistisen markkinatalouden riemukulkuun. Historia ei osoittanut ainoastaan muiden järjestelmien kyvyttömyyden vaan myöskin kompromissien ja 'kolmansien teiden' tarpeettomuuden. Suomen ulkopoliittikka on ollut 'kolmannen tien' etsimistä. Tähän 'kolmanteen tiehen' kuului myös Kekkonen rauhanpolitiikka. Rauhantutkimuksen tehtävänä on ollut Suomen (Kekkonen) rauhanpolitiikan tukeminen. Johtopäätös: rauhantutkimuksen historiallinen tehtävä on ohi, ja se voidaan lopettaa tai alistaa muihin tehtäviin.

Opetusministeriön työryhmän pyrkimysten tulkitseminen Fukuyama-teesin kautta — sikäli kuin se on oikeutettua — avaa näkyviin uuden yhtäläisyyden Leninin demokraattiseen sentralismiin. Leninin toiminnan ja periaatteiden oikeutuksena oli viimekädessä marxilainen *historianfilosofia*, joka puolestaan nojasi Hegelin historianfilosofiaan. Fukuyaman oppi-isä on tunnetusti hegeliläinen Kojève. Leninin toiminnan päämotiivina oli ajatus, että valittu ryhmä ihmisiä kykenee näkemään Totuuden kirkaammin kuin muut. Vapaa- ja kriittistä keskustelua tarvitaan, mutta vain Totuuden nähtäneiden kesken, ja heidänkin täytyy sitoutua puoluejohdon päätöksiin puoluekongressien välisenä aikana. Opetusministeriön työryhmä näyttää toimivan täsmälleen saman logiikan mukaan, sikäli kuin se perustelee toimintaansa Fukuyama-teesin avulla.

Historianfilosofiat syyllistyvät kahteen virheeseen yhtä aikaa: ne ontologisoivat totuuden, olettavat sen olevan maailman eikä arvostelmien ominaisuuden. Lisäksi historianfilosofioissa sovelletaan totuus-arvostelmien antamista niin suuriin kokonaisuuksiin, että kaikki väitteet tulevat absoluuttisiksi: muut maailmanselitykset ja -tulkinnat tullaan sivumennen esittäneeksi absoluuttisen epätoisina. Toki historianfilosofioita kaihtavillakin tutkijoilla ja ajatteliijoilla on taipumusta edellä mainittuihin virheisiin — samoin myös monilla sellaisilla poliittisilla toimijoilla, jotka eivät juuri

pohdiskele ajattelunsa historianfilosofisia oletuksia.

Totuus on aina poliittinen asia. Kaikilla totuuksilla on vallan vaikutuksia, sillä »totuudet» — kun 'totuus' ymmärretään sosiohistoriallisesti sosiaalisissa käytännöissä kierrätettyinä väittäminä, joita pidetään tosina — konstituovat, oikeuttavat ja legitimoivat sosiaalisen todellisuuden elementtejä. Hyvä esimerkki on leninismi ja kommunistisen puolueen asema Neuvostoliitossa. Neuvostoliiton sosiaalinen todellisuus, sen hallinnan käytännöt, järjestettiin Leninin teorioiden edellyttämällä tavalla. Päätöksiä tekevät ne, joilla oli tietoa Totuudesta — puolueen ylin elin ja lopulta ratkaisevasti Lenin itse, olihan hän kaikkein uskollisin Marxin seuraaja. Ilman Leninin historianfilosofiaa, teoriaa puolueesta »edistyksen etujoukkona» ja totuusteoriaa NKP ja neuvostovaltio eivät olisi olleet sitä mitä ne olivat. Totuuksilla on vallan vaikutuksia.

Relativistinen totuusteoria mahdollistaa paljon suuremman oppimiskyvyn ja avoimuuden kuin Leniniläinen totuusteoria, jonka mukaan »todet väitteet heijastavat todellisuutta», tai positivistien ja empirististen tieteellisten realistien suosima korrespondenssiteoria, jonka mukaan vallitsee vastavuus tosien propositioiden/väitteiden ja maailman välillä. Oppimiskyvyn ja avoimuuden perusteella voidaan väittää, että virheet välttävä relativistinen totuusteoria on paremmin sopiva *tutkimukselle*, onhan tutkimus jatkuva uuden oppimisen ja vanhan kumoamisen prosessi.

Myös relativistisella totuusteorialla on poliittisia vaikutuksia. Se on nimittäin demokraattisempi ja enemmän erilaisuutta suvaitseva näkemys kuin Leninin ja muiden perinteisten tieteellisten realistien ja positivistien suosimat teoriat. Sanalla sanoen se sekä mahdollistaa mielekkään tutkimuksen, joka ei ole kiinnittynyt valmiisiin »Totuuksiin», että suosii pluralismia. Se myös asettaa äärimmäisen kyseenalaiseksi demokraattisen sentralismin opin, jonka mukaan ideologisen ja käytännöllisen suunnan ratkaisemisessa tarvitaan äärimmäistä keskittämistä — varsinkin, jos tätä oppia yritetään soveltaa tutkimuksen ohjaamiseen, kuten opetusministeriön asettama työryhmä nyt yrittää tehdä.

4. Keskitetysti ohjatun tutkimuksen sitomisen valtioelinten ja etujärjestöjen välittömiin intresseihin on vaarallista

On tietenkin selvää, että valtiollinen päätöksenteko tarvitsee tuekseen virkamiehiä, joiden tehtävänä

on valmistella päätöksiä ja hankkia informaatiota päätöksenteon tarpeisiin. Kuitenkin jos tutkimus alistetaan kokonaan keskitetylle ideologiselle ohjaukselle ja sidotaan valtioelinten ja etujärjestöjen välittömiin intresseihin, uhkaa kolme vaaraa: (1) tutkimus näivetty journalismitiksi, virkamies-selvitykseksi ja vanhan kertaamiseksi; (2) käytäntöjen diskursiivinen tietovaranto köyhtyy ja voi jopa korruptoitua kyyniseksi asioiden manipulatioksi hovikirjoittajien ja journalistien legitimoidessa toimintaa; ja (3) uusien tutkijoiden koulutus ja rekrytointi tulee mahdottomaksi tai ainakin vaikeaksi.

Sallittakoon tässä pieni poikkeama Machiaveliin. Machiavelia on usein luettu ainoastaan kyynisen herruuden oikeuttajana. Kuinka moni on tullut ajatelleeksi, että teoria yhteisön korruptiosta ja sen välttämisestä oli keskeinen osa Machiavellin ajattelua — tavalla, josta edelleen voi ottaa oppia? Republikaanisissa teksteissään Machiavelli korosti, että yhteisön toimivuus ja kyvykyys edellyttää vapautta kaikesta yksioikoisesta auktoriteetista. Vapaus on itsehallintoa, ja kyvykyys edellyttää vapautta. Tällaisten iskulauseiden varaan ei tietenkään pidäkään yrittää rakentaa yleistä Poliittikan Teoriaa. Tarkoituksena on vain varoittaa siitä vaarallisesta *mahdollisuudesta*, että edesautetaan korruptiota Machiavellin mielessä: hyveet ja laajemmat päämäärät saavat jäädä, kun yksilöiden omat pyyteet — aseisiin liittyvä maine ja kunnia sekä raha — saavat etusijan.

Tämä mahdollisuus on vaarallisen lähellä silloin kun yhden leniniläisen tai fukuyamalaisen totuuden sisällä sallitaan ja tuetaan ainoastaan yhdenlaista tutkimusta, ajattelua ja keskustelua, josta pyritään tekemään mahdollisimman »käyttökelpoista». Kun on ainoastaan yksi Totuus, kun ideologisen ja käytännöllisen suunnan ratkaisemisessa sekä voimavarojen jakamisessa turvaudutaan äärimmäiseen keskittämiseen, kun tietoa tuotetaan vain journalistisesti ja kun vapaata, kriittistä keskustelua ei ole niin poliittiset konfliktit alkavat helposti perustua yksilöiden lyhytnäköisiin pyyteisiin, vaikka Totuuteen yhä uskottaisiinkin (tiettyyn rajaan saakka). Leninistisen ja fukuyamalaisen totuus/valta-regiimin tärkein ero on siinä, että kun Lenin viasi vastustajansa karkotuksien, vankeiden, ja salaisen poliisin avulla, niin fukuyamalainen vaientaa vastustajansa marginalisoimalla: kiertämällä keskustelun, keskittämällä ja kontrolloimalla julkaisukanavia sekä hallitsemalla tutkimuksen voimavaroja. Eroa on keinoissa, mutta ei keskittämisyrittämissä ja sen perusteluissa.

Perestroikan jälkimainingeissa Suomessa on eletty siirtymäkautta yhdestä oikeaoppisesta diskursista toiseen. Vanha *orthodoxa* tunnettiin nimellä Paasikiven-Kekkonen linja. Uudella ei ole (vielä) nimeä, mutta sitä voisi hyvin kutsua yksinkertaisesti 'Suomen läntiseksi linjaksi'. Opetusministeriön asettaman työryhmän tavoitteeksi määrätty tutkimuksen alistaminen ulkopoliittikoinnin tarpeisiin voidaan tulkita tästä näkökulmasta: tällä tavoin (diskursiivisesti konstituoitu) valta käytännössä toimii; juuri näin luodaan organisatorista ja »tutkimuksellista» kehystä uudelle *orthodoxalle*. Vaarana on kunnollisen tutkimuksen häviämisen lisäksi korruptio ja se, että käytäntöjen diskursiivinen tietovaranto köyhtyy ja lopulta korruptoituu osaksi kyynisen hallinnan käytäntöjä. Myös hallinto itse olisi terveemmällä pohjalalla, jos maassa olisi siitä riippumatonta kriittistä tutkimusta, joka kykenisi irtaantumaan toiminnan välittömistä vaatimuksista.

Onneksi tilanne ei Suomessa ole lainkaan näin huono nykyisin. Erilliset, keskenään kilpailevat tutkimuslaitokset ja kaikenlaiset koulutuksen ja tutkimuksen kehittämishankkeet ovat estäneet tämän, eikä teesi »journalismista maailmanpolitiikan tutkimuksen korvikkeena» ole suinkaan koko totuus, vaan ainoastaan varoittava silmäys käytäntöjen onnettomaan puoleen. Suomessa on myös elänyt — vaikka ehkä välillä pahasti kituuttaen — omaehtoisena kriittisen ajattelun ja tutkimuksen ihanne. Opetusministeriön ei ole syytä tappa tuota ihannetta.

5. Myös suomalaisessa rauhantutkimuksessa on kehittämisen varaa

Tarkasteluni johtopäätös on näennäisen yksiselitteinen: opetusministeriön työryhmän olemassaololle ja toiminnalle *ei ole ollut olemassa hyviä perusteluja*. Olen päätenyt tähän johtopäätökseen osin hyödyntämällä leninisin vastaista poliittista retoriikkaa ja väittämällä, että työryhmän toimintaperiaatteet ovat paljolti yhtäläisiä Leninin demokraattisen sentralismin periaatteiden kanssa. Tähän sisältyy tarkoituksellista ironiaa, sillä työryhmä toimii selvästi myös vallitsevan anti-leninistisen ja anti-kekkoslaisen poliittisen retoriikan mukaisesti. Ei kuitenkaan ole lainkaan epätavallista toimia samoin kuin poliittinen vastustaja.

Ironiaa sisältyy myös siihen, että samalla kun väitän kannattavani tietoteoreettista relativismia, esitän varsin voimakkaita poliittisia väitteitä (syytös leninismistä) ja pitkälle meneviä tulkintoja toi-

minnan perusteluista (väite Fukuyama-teesin hyväksymisestä). Toivon kuitenkin, että voimakkaat väitteeni ja pitkälle menevät tulkintani voitaisiin lukea (1) yrityksenä *ymmärtää* työryhmän ja sen taustavoimien toimintaa mahdollisimman hyvin ja perusteellisesti sekä (2) provokaationa, jonka tavoitteena on avata keskustelu, ei sulkea sitä lopullisesti ennen kuin se on edes avautunut. Maailmanpolitiikan suomalaisen tutkimuksen ongelmana ei nähdäkseni ole suinkaan liiallinen organisatorinen hajanaisuus vaan kunnollisen tutkimuksellisen keskustelukulttuurin puuttuminen. Kaikki odottavat, että kukaan ei vastaa toisten puheenvuoroihin — elleivät ne ole ajankohtaisia aiheita käsitteleviä kommentteja suurissa päivälehdissä ja televisiossa — ja kaikki toimivat tämän odotuksen pohjalta. Odotus on itsensä toteuttava.

Väitteeni, johon siis sisältyy ironisia tasoja, on, että opetusministeriön työryhmän olemassaololle ja toiminnalle ei ole ollut olemassa hyviä perusteluja. Tästä ei suinkaan seuraa, etteikö tutkimusta pitäisi kehittää. Myös rauhantutkimuksessa on toimivomien varaa. Otettakoon esimerkkejä muutamista asiallisen arvostelevista puheenvuoroista. Väyrynen esitti *Rauhantutkimuksessa* 1985, että

Suomen rauhantutkimusyhdistyksen tulisi koota rauhantutkimusyhdistyksen eri palat yhteen. Yhtäältä yhdistyksessä ei ehkä ole ollut keinoja tämän tavoitteen saavuttamiseen. Toisaalta rauhantutkijoiden haluttomuus osallistua oman tieteellisen seuransa järjestämiin tilaisuuksiin ja muuhun toimintaan on ollut silmiinpistävä. Jos eri ryhmät pitävät laager-politiikkaa kollektiivista yhteistoimintaa parempana vaihtoehtona, niin tuotakoon se ilmi avoimesti. En usko eturyhmä- ja koulukuntapolitiikan siunauksellisuuteen. Sitä voidaan pyrkiä välttämään teoriasta ja tutkimuspolitiikasta lähtevillä tavoitteenasetteluilla.

Sitaatti tuo esille suomalaisten rauhantutkijoiden — ja koko maailmanpolitiikan suomalaisen tutkimuksen — keskeisen ongelman: kyvyttömyyden pluralismin hyväksyvään yhteistyöhön. Joukkoon on mahtunut vakaumuksellisia poliittisia realisteja ja marxilaisia yhtä lailla kuin »käytännön-läheisempiä» kansainvälisen politiikan tarkkailijoita, ja erilaisten tutkijoiden on ollut välillä turhan vaikea elää saman katon alla. Oman identiteetin ja kykyjen (ja myös puolueen) valinta on perustunut liian absolutistiseen totuusteoriaan, joka on osaltaan ollut estämässä rakentavaa yhteistoimintaa. Lisäksi täytyy muistaa se tärkeä yhteistoimintaa vaikeuttava seikka, että puolue- ja eturyh-

mäpolitiikointi on institutionalisoitu myös TAPRIin sisään. TAPRIin johtokunta on eri ryhmittymiä edustava elin, ja esimerkiksi TAPRIin johtajan valinnalle vaaditaan opetusministerin poliittinen tuki. Tuloksena on ilmeisesti ollut strategisten laskelmien, keskinäisen valvonnan ja kynnistymisen kehä.

Apunen toteaa *Ydin*-lehden artikkelissaan, että »rauhantutkijat ovat aika surutta hassanneet itse osan tästä perinnöstään». Tämä yleisesti esitetty havainto täydentää kuvan suomalaisen rauhantutkimuksen viime vuosien ongelmista. Jokin on mennyt pieleen: liian vähän yhteistyötä ja kiinnostusta; ei riittävästi avointa keskustelua tai kriittistä tutkimusta; mutta sen sijaan narsistista kyräilyä, strategisia laskelmia ja myös epäluuloa toisia kohtaan. Jos tämä on asiain tila, niin mitä tilanteen kohentamiseksi sitten voitaisiin tehdä?

Asialla on itse asiassa jo tehty jotakin. Kolme vuotta sitten TAPRI joutui kansainvälisen evaluatation kohteeksi. Arviointiryhmä löysi sekä hyviä että huonoja puolia TAPRIin toiminnasta, mutta kehotti sitä harjoittamaan yhteistyöprojekteja, keskittämään tutkimuksensa muutamille alueille ja julkaisemaan enemmän kansainvälisillä kustantajilla. Välittömästi sen jälkeen TAPRI keskitti voimavaransa Euroopan muutosten ja Arktiksen tutkimukseen, siis Suomen lähialueisiin. Viimeisen kolmen vuoden aikana TAPRIsta on tullut huomattava määrä kirjoja ja artikkeleita, huipennuksena oma sarja »TAPRI Studies in International Relations» Pinterillä, lontoolaisella laatukustantajalla. Ongelmana on silti ollut edelleen osittainen luopuminen rauhantutkimuksen kriittisestä perinnöstä, tarkoitettiin sillä konkreettisesti sitten mitä vain. Tätä koskevaa keskustelua kaivattaisiin enemmän. Esimerkiksi Helena Rytövuoren merkittävä *Barefoot Research and Tribune of Reason* (1990) on suomalaisessa keskustelussa sivuutettu syyttä suotta lähes tyystin.

Miten voitaisiin konkreettisesti rakentaa uudeleen rauhantutkimuksen perustehtävä, siis itsenäisen ja kriittisen vaihtoehdon tarjoaminen valtaketusten ja päätöksentekijöiden tuntumassa toimivalle ulko- ja turvallisuuspolitiikan tutkimukselle? Miten edistää syvällistä ja laaja-alaista rauhan sisällön ja ehtojen tutkimusta? Kannattaisiko yrittää lähteä liikkeelle puhtaalta pöydältä, kuten *Virmavirta* (Lalli 22. 4. 1992) esittää — ei kuitenkaan *Virmavirran* tarkoittamassa mielessä, vaan jotta rauhantutkimus voisi paremmin toteuttaa sille ominaista tehtävää? Vastauksen täytyy selvästikin olla myönteinen. Tähän ei kuitenkaan tarvita mi-

tään opetusministeriön sentralistisia työryhmiä.¹ Ratkaisevassa asemassa ovat nähdäkseni (1) TAPRIn johtokunta, jolla on lähes jatkuvasti mahdollisuus tuoda uutta verta taloon vaihtamalla henkilökuntaa sikäli kuin siihen joskus on asiallista tarvetta; (2) Rauhantutkimusyhdistys, joka voi paitsi »koota rauhantutkimuksen paloja yhteen» niin myöskin avata ja kannustaa teoreettisia keskusteluita, jotka luovat voimavaroja rauhan ja maailmanpolitiikan tutkimuksen jatkuvalla uusiutumiseen ja kehittämiseen ja (3) kaikki ne, jotka ovat kiinnostuneita rauhantutkimuksesta ja voivat sitä kautta joko osallistua julkisiin keskusteluihin tai tukea rauhantutkimusta muuten.

6. Johtopäätös

Suomalaisessa maailmanpolitiikan tutkimuksessa on tällä hetkellä käynnissä leninisin ja pluralismin välinen kamppailu. Leninismiä edustaa opetusministeriön työryhmä, joka »katsoo, että kansainvälisten suhteiden tutkimuksen tavoitteiden, kohteiden ja järjestelyn uudelleenarviointiin tulisi pikaisesti ryhtyä», ja joka luulee oikeudekseen turvautua keskittämiseen *tutkimuksen* ideologisen ja käytännöllisen suunnan ratkaisemisessa. Pluralismia edustavat ne voimat, jotka kannattavat rauhantutkimuksen säilyttämistä, koska on olemassa jatkuva tarve vapaan, itsenäisen ja kriittisen vaih-

toehdon tarjoamiseen.

Työryhmän jäsenten joistakin epämääräisistä väitteistä huolimatta ei vallitse mitään yksimielisyyttä siitä, että rauhantutkimus olisi tehtävänsä tehnyt. Edes Fukuyama-teesiin nojaava — hypoteettinen ja rekonstruoitu — argumentti ei toimi jo senkään takia, että siihen sisältyy väärä premisi, oletus, että tutkimus määritellään ainoastaan sen kautta, mitä päivänpolitiikan suuntausta se sattuu tukemaan. Ei voida lähteä myöskään siitä, että tutkimus pitää alistaa joidenkin valmiiden Totuuksien alle. Hyvä tutkimus on aina vapaata eikä luota mihinkään auktoriteettiin sokeasti. Sen sijaan jos tutkimus alistetaan keskitetylle ideologiselle ohjaukselle ja sidotaan valtioelinten ja etujärjestöjen välittömiin intresseihin, niin tutkimus näivetty helposti, käytäntöjen diskursiivinen tietovaranto voi köyhtyä ja korruptoitua, ja myös uusien kunnollisten tutkijoiden rekrytointi tulee vaikeaksi.

Vaikka tässä leninisin ja pluralismin välisessä, ironiaakin sisältävässä kamppailussa on suuret panokset, ei sankarin ja konnan suhteen suinkaan pidä tehdä liikoja yksinkertaistuksia. Myös suomalaisessa rauhantutkimuksessa on ollut toivomisen varaa. Rauhantutkimuksessa vuosia vallinnut eturyhmä- ja koulukuntapolitiikka, ajoittainen kiinnostuksen ja aktiivisuuden puute ja rauhantutkimuksen perinnön osittainen hävittäminen antavat aihetta yrittää edelleen kehittää rauhantutkimuksen käytäntöjä. Kehittämistyö on jo kuitenkin jatkunut vuosia, ja se on nyt hyvällä pohjalla. Voinkin — näin luulen ja toivon — lopettaa tämän kirjoituksen edistysuskoisesti: työryhmän hankkeista ei tule mitään, ja rauhantutkimuksen kehittymisellä tulee olemaan pelkästään myönteisiä seurauksia, mutta ei yksin rauhantutkimuksen kannalta.

¹ Sivutaan tässä kirjoituksessa TAPRIn hallinnollisen aseman ongelmat. Jos tahtoa on, tähän kyllä löytyy ratkaisu, joka ei lopeta rauhantutkimuksen autinomista asemaa. Yksi hyvä ratkaisu olisi TAPRIn liittäminen itsenäiseksi osaksi Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitosta. Samantapaisen järjestelyn kautta myös Ulkopoliittinen instituutti voitaisiin liittää Helsingin yliopistoon. Näin sen rahoituksellinen asema helpottuisi, eikä sen tarvitsisi uhrata voimavarojaan enää esimerkiksi kirjaston ylläpitoon.